

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VII. Dizi – Sa. 131

I. TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ

İSTANBUL : 17-19 Şubat 1988

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ, ANKARA – 1992

TÜRK-İSLAM CERRAHİ TARİHİNDE SÜNNET (CIRCUMCİSİON)

Doç. Dr. ALİ HAYDAR BAYAT

Levha 79-84

GİRİŞ

Sünnet, Müslüman ve Yahudî toplumları ile Afrika, Amerika ve Avustralya'nın bazı bölgelerinde, genellikle erkek çocukların cinsiyet organlarının ucundaki derinin (prepusyum), seyrek olarak da kızlarda, klitoris veya labia minorun bir parçasının kesilmesini gerektiren bir cerrahi müdahaledir.

Başladığı devir ve yer hakkında kesin bilgiler olmamakla beraber, eldeki bulgular ile menşei Taş Devri'ne kadar indirilebilmektedir¹. Ellioth Smith'e göre, Taş Devri'nin büyük bir gelişme gösteren **Heliolitik Kültür Dönemi**, Akdeniz kıyılarından Hint ve Büyük Okyanus'a kadarki sahada bir bütünlük göstermekte ve de müşterek özellikleri arasında, **Couvade** (Doğumda babanın loğusa gibi yatması), cesedlerin mumyalanması, yenidoğmuş çocukların kafalarının deforme edilmesi, **Tatouage** (döğme), **Swastika** (gamalı haç) sembolünün kullanılması ve sünnet pratiği vardır.

M.Ö. 15.000 yıl öncesinden 1000 yıl evveline kadar geçen süre içinde **Heliolitik Kültür** ve bunun bir parçası olan sünnet, Akdeniz Bölgesi'nde, Kuzey Afrika kıyılarından başlayarak Hint Okyanusu sahillerine ve oradan da adalar üzerinden atlaya atlaya Avustralya Kıt'asına yayılmıştır².

Bu teoriye göre, sünneti günümüzden en az 15.000 yıl gerilere götürmek mümkün olmaktadır. Nitekim, Tarihte Yahudiler'in ortaya çıkışı Tunç Devri'ne rastlamasına rağmen dinî geleneklerin zaman içinde en az değişen inançlar olması sebebiyle, yakın zamanlara kadar Museviler'de ve hatta günümüzde Avustralya'da soyu tükenmekte olan Aranda Toplumu'nda

¹ Encyclopedia Britannica, Vol.V,Chicago, 1970, p.799.

² H.G.Wels: Cihan Tarihinin Umumi hatları, C.I, Devlet Mat., İst., 1927, s.115-116.

Aynı kaynak için bkn.: Naci F.Baştaç, Konya I, Konya Dergisi, C. I, 1945, s.10-11; Hilmi Z.Ülken, Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri, A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, C. XVIII, 1969, s.9.

Serol Teber: İlk toplumların Değişimleri, Say Yayınları, İst., 1985, s.159.

sünnetin madenî bıçak yerine çakmak taşından veya kemikten yapılmış kesici aletlerle yapılması, onun prehistorik devirlerden kaldığının bir belirtisidir³.

Dünyanın birbirinden çok uzak bölgelerinde tatbik edilen bu operasyonun ortaya çıkışını açıklamaya çalışan değişik görüşler vardır. Muhtelif yerlerde ameliyatın farklılığı, temelindeki toplumsal, cinsî ve psikolojik etkenlerin çeşitliliği, sünnetin ortaya çıkışını tek bir görüşle açıklamamıza engel olmaktadır⁴. Ortaya atılan teoriler arasında, hijyenik sebepler, sosyal prestij kazanma, cinsî hayata hazırlanma, üreme ve bereket tanrılarına kurban, topluluğun bir işareti, acıya tahammül denemesi, cinsî duyguların azaltılması ve çoğaltılması, reinkarnasyon sayılabilir⁵.

Günümüz araştırmacılarına göre ise sünnet, ilkel toplumlarda gencin cinsî hayata inisiye olmasının bir işaretidir. Prepusyum, cinsî hayata gerçek veya sembolik bir engel olarak ele alındığı içindir ki ortadan kaldırılmak istenir⁶. Bir diğer görüşe göre ise, "Topluluğa dahil olma", "Geçiş" törenlerinde amaçlanan acıya tahammül denemesi ve neticede de kulak delme, yaralama, parmak kesme, diş sökme gibi sakatlamalarla vücutta bir izin kalması gayesini güder⁷.

Sünneti psikoanalitik görüşle açıklamaya çalışan Freud'e ve ona destek olan Reik, Nunberk ve Dali'ye göre ise, kastrasyon yerine geçen sembolik bir olay, çocuğa baba tarafından verilen bir cezadır. Bettelheim ise daha geniş bir görüşle, kastrasyondan ziyâde, pregenital ihtiyaçlara, özellikle adet görme, çocuk doğurma gibi kadınlara benzeme dürtüsüne bağlar⁸.

Tarihte millet olarak sünneti ilk uygulayanlar Mısırlılardır. Onların dinî inançları sebebiyle M.Ö. 3000 lerden itibaren 6-12 yaş arasında erkek çocuklarını sünnet ettiklerini biliyoruz⁹. Mısır hiyerolif yazısında fallus daima prepusyumsuz olarak resmedilmiştir. Antik Mısır kitapları olan papirüslerin altı-

³ Encyclopedia Britannica, Vol. V., Chicago, 1970, p. 799.

⁴ Sedat V. Örnek: Türk Halk Bilimi, Ank., 1977, s.173.

⁵ Orhan M. Öztürk: Ritual Circumcision and Castration, Anxiety, Psychiatry, Vol. XXXVI, 1973, p.52.

⁶ Nermin Erdentug: Bugünün İptidailerinde "Mutilasyon" (sakatlama) Pratiği ve Mahiyeti hakkında, A.Ü. D.T.C.F. Dergisi, C. XIII, 1955, s. 45-46.

⁷ Calvin Wels: Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası, Remzi Kitabevi, İst., 1972, s.104.

George Thomson: Tarih Öncesi Ege, C.I, Payel Yay., İst., 1983, s. 46.

⁸ Orhan M. Öztürk: A.g.m., s.52.

⁹ Naguib Riad: La Medecine au Temps des Pharons, Paris, 1955, s.200.

sında sünnetten bahsedilir¹⁰. Ayrıca, Karnak'ta Chunsu¹¹, Sakkarah'taki Ankhmanor (M.Ö. 2700) tapınaklarındaki röliflerden, mumyalardan, Herodot¹² ve daha sonraki klâsik yazarlardan Diodorus ve Strabon'un eserlerinden Mısırlılardaki sünnet hakkında kesin bilgi sahibi olabiliyoruz.

Semavî dinlerden Yahudilikte sünnet (ki Mısır'dan geçmiştir) doğumun sekizinci gününde yapılması gereken bir mecburiyettir. Hıristiyanlıkta ise, Hz.İsa'nın Yahudî olarak doğması sebebiyle sünnet olması (doğumunun sekizinci günü yani 1 Ocak), ümmetini bu ağırlı operasyondan kurtarmak için" şeklinde ki yorumla, Hıristiyanlıkta sünnet kaldırılmıştır.

İslamiyette ise, sünnet bir mecburiyet olmayıp, Hz.İbrahim'den kalma faydalı geleneklerden biri olduğu için devam ettirilmişdir¹³. Arabistan'da hijyen¹⁴, temizlik ve güzelleştirme operasyonu olarak kabul edildiğinden, sünnete "Taharet" (temizlik) de denir¹⁵. Kısaca ifade etmek gerekirse, ağırlı bir operasyon olan sünnet İslâm hukukundaki "Bir canlıya acı çektirmek ancak o canlıya yarar sağlarsa ve o yarar, çektirilen acıdan fazla olursa: caizdir"¹⁶ prensibine dayanılarak yapılır.

CERRAHİ TARİHİNDE SÜNNET

Binlerce yıldır tıp dışı bir gerekçe ile yapılması sebebiyle sünnet konusu antik medeniyet tıp kitaplarında pek fazla yer almamıştır. Dinî bir gerekçe dışında, cerrahî bir operasyon olarak sünnet, Celsus (VII,25) gibi eski yazarlar tarafından bahsedilmesine rağmen tam anlamıyla tarif edilmemiştir¹⁷. Tıbbî bir endikasyon olarak sünnetten bahseden ilk hekim, Aeginatalı Paul'dür*. Onun yedi kitaptan meydana gelen Hipomnêma adlı eserinin 6.kitabının 57. bölümü gagrene prepusyumun cerrahî tedavisine ayrılmıştır:

¹⁰ Pierre Ange Leca: La Medecine au Egyptienne d's Pharons, Paris, 1955, s.200. Paris, 1971, pp. 427-428.

¹¹ Encyclopedia Britannica, (9.edit.), Vol. V, London, 1886, p.790

¹² Herodotos: Herodot Tarihi, Remzi Kitabevi, İst., 1973, s.116.

¹³ Mücteba Uğur: Hicrî Birinci Asırda İslâm Toplumu, İst., 1980, s.13.

¹⁴ Muhammed Hamidullah: Resulullah Muhammed, İst., 1973, s.291.

¹⁵ Karlzâde Cemâleddin: Medebetü'l-Hitan, İst., 1252, s.7.

Kemâl Pilavoğlu: İslâmiyet ve Tıp, Ank., 1963, s.63.

¹⁶ Osman Saraç: Mâkam-ı Muallây-ı İsmet'in İkinci Gülü, İst., 1977, s.9.

¹⁷ Martin Spinx, G.L.Lewis: Albucasis on Surgery and Instrument, London, 1973, p.396.

* Aeginatalı Paul, VII.yüzyılda, Mısır'da yaşamı; Grek hekimidir. Yedi kitaptan meydana gelen Hipomnêma'yı Galen ve Oribasius'dan faydalanarak yazmıştır. İslâm tababetinde al-Qawabî veya Folus Aganitü diye bilinir. Hipomnêma, Huneyn b İshak tarafından Kunnas İhtisarahu min Kitab Bülûs adıyla arapçaya IX. yy.lın ikinci yarısında, Güney İtalya'da X. yy.da Latinceye tercüme edilmiştir. (G.Sarton, Introduction to the History of Science, Vol.I, 1962, p.480; J.Bitchai-L.Brodny, A History of Urology in Egypt, 1956, p.55; F.Sezgin, G A S, Vol. III, 1970, p.168)

Hipomnêma, VI. Kitab, 57. Bölüm:

Genital bölgenin hastalığı sonucu, prepusyumları gangrene vak'alarda, sirküler bir insizyonla gangrene kısımlar çıkarılır. Bu vak'alarda damarların oblitere olması sebebiyle, genellikle kanama olmaz. Bu müdahale yayılan ülserasyonu durdurduğu gibi, aynı zamanda da astrenjan olduğundan yarayı iyi bir duruma sokar. Kanama olduğu takdirde özellikle semilunar bir koterle koterizasyon yapmak gerekir. Bu tedavi ile kanama durdurulamazsa da, ülserasyonu dağıtıcı bir etki gösterir. Tıbbî tedavi ise yanıklarda olduğu gibidir¹⁸.

Metinden de anlaşılacağı gibi, burada, nekroze dokunun çıkarılmasıyla bir tarz sünnet yapılmış olmaktadır.

İSLÂM CERRAHİSİNDE SÜNNET

İslâm dünyasında cerrahlar, Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi el emeği ile geçinen esnaftan sayıldıkları için ancak IX. yy. dan itibaren yapılan tıbbî tercümelemlerle cerrahlık tababet içinde mutalaa edilmeye başlanmıştır.

Bilindiği gibi, İslâm tababetinin, İbn Sînâ, İbn Zuhr gibi büyük hekimleri her türlü cerrahî operasyondan şiddetle çekinirler ve bu işleri cerrahlar ile mucabbirlere (kırıkçı-çıkıkçı) bırakırlardı. Buna rağmen, İbn Sînâ, Kânûn'un büyük bir kısmını, Ali b. Abbas al-Mecusî, Kitab al-Melikî'nin IX. kitabının 110. faslını ilm al-Ciraha'ya (cerrahî) tahsis etmişlerdir¹⁹.

Bütün tıp tarihi boyunca hekimlik kadar yüce bir meslek olarak kabul edilmeyen ve çoğu kere aşağılanan cerrahiye bir ilim dalı seviyesine yükselten ilk hekim Ebu'l-Kasım Zahravî'dir. İslâm tıbbının otoritelerine baktığımız zaman, bunların hekimlik yanında çeşitli ilim ve sanat dalları ile de aynı derecede meşgul oldukları görülür. Bunlar arasında Zahravî bir istisnâ olarak bütün mesaisini tıba vermiş ve hekimlik dışı bir sahaya el atmamıştır. Endülüslü bu büyük hekimin (ölm. 1013) al-Tasrif li-man Aciza an al-Te'lif adlı ansiklopedik tıp kitabının XXX. bölümü tamamen cerrahiye tahsis edilmiştir. Kitab al-Amâl bi'l-Yad (el ile yapılan işler kitabı) adı verilen bu bölüm Aeginalı Paul'den faydalanılarak yazılmışsa da, ilk defa sünnet gibi birçok yeni cerrahî müdahaleler, ameliyatta kullanılan aletlerin şekilleri bir tıp kitabında detaylı bir şekilde yer almıştır.

¹⁸ J. Bitschai-L. Brodny, A History of Urology in Egypt, 1956, p.32.

¹⁹ Max Mayerhof: Cerrah, İslâm Ansiklopedisi, C.III, 1963, s.110.

Zahravî, Hypomnêma'da olduğu gibi, sünneti at-Tasrif'in XXX. bölümünün 57. Faslında "Erkek çocukların sünneti ve operasyondan doğan komplikasyonların düzeltilmesi" başlığı altında yazmıştır:

at-Tasrif, XXX. Bölüm (Kitab al-Amâl bi'l-Yad), 2.Bâb, 57.Fasil:

Erkek çocukların sünneti ve operasyon komplikasyonlarının düzeltilmesi.

Sünnet, diğer yaralarda olduğu gibi dokunun devamlılığını sağlamadan ibarettir. Fakat özellikle erkek çocuklara belirli bir amaçla yapıldığı için, en emin ve kolay yolu düşünmeliyiz. Eskiler, dinlerinde uygulanmaması sebebiyle sünnetten bahsetmemişlerdir. Bizim tecrübe ile elde ettiğimiz bazı bilgilerimiz vardır. Ben, hekim ve berberlerin yaygın olarak sünneti ustura ve makasla yaptıklarını, halka, iplikle bağlayarak tırnakla insizyon yaptıklarını gördüm. Bütün bu metodları denedim ve iplik bağlanarak makasla yapılan sünnetten daha iyi metod bulamadım. Sünnet ustura ile yapıldığında, prepusyumun iki katlı olması sebebiyle deri kaydığından üsteki deri kesilir, alta kesilemez. Bu da yeniden, ağırlı ikinci bir insizyonu gerektirir.

Sünnet bir halka (falka) ile yapıldığında, genellikle ucunun halkanın deliğine girmesi sebebiyle glans penisin kesilme tehlikesi vardır. Tırnakla yapılan sünnette, tırnak çoğu zaman deriyi sıyrır ve ameliyat boşa gider. Çocuğun derisi doğuştan sünnetli olabilir. Böyle bir vak'ayı ben gördüm.

Tecrübelerim, iplik ligatürü ve makas kullanılarak yapılan sünnetin üstünlüğünü göstermiştir. Makasın deriyi tam olarak kesmesi için alt ve üst ağızlarının aynı olması gerekir. Makası elinizle sıkı tuttuğunuzda, iki, kesici kenarın birbirine uygunluğu sayesinde aynı anda aynı miktar kesilir. Penisin ucuna da iplikle bir ligatür yapılırsa, muhtemel hatalar önlenmiş olur.

Ameliyatta takip edilecek yol, önce, özellikle herşeyi anlayabilecek yaşta-ki çocuklara, bütün yapacağımız işin penisin ucuna iplikle bir düğüm atıp ertesi günü çözüp çıkarmak olduğuna inandırmaktır. Sonra çocuğu anlayışına göre mümkün olduğu kadar eğlendirip cesaretlendirin. Ameliyat sırasında, ayakta dik olarak durmasını temin edin. Ameliyatta kullanılacak aletleri çocuğun görmemesi için saklayın. Bilâhare glans görününceye kadar prepusyumu geriye itin. Ortaya çıkan kirli maddeleri temizleyin. Daha sonra (glansı arkada hapsedmek amacıyla) prepusyum ilgili yerden bağlanır. İkinci bir iple de ilk ligatüre yakın bir yerden bağlanır. Baş ve işaret parmağınızla ikinci ligatürü çekin ve iki ligatur arasını kesin. Bu işlemden sonra hemen deriyi geriye itin, glans ortaya çıkacaktır. Glansın şişmesini önlemek amacıyla biraz

kanın akmasına müsaade edin. Kesilen sahayı yumuşak bir bez parçasıyla silin ve üzerine su kabağı tozu (bu denediklerimin en iyisidir) veya un serpin. Tozun üzerine iyi kalitede taze gül yağından imal edilmiş gül suyunda pişirilmiş yumurta sarısına batırılmış keten sarılır. Bir gün sonra çıkarılır ve yara iyi oluncaya kadar aynı uygulamaya devam edilir.

Sünnet için uygun makas tipi: Makas düz ve keskin burunlu, kıvrımsız ve ekseni düz olmalıdır. Sap uzunluğu bıçak ağız uzunluğuna eşit olmalıdır.

Sünnette sık meydana gelen bir komplikasyon, prepusyum derisinin alt tabakasının kesim sırasında, kısmen veya tamamen içe dönmesidir. Bu durumda hemen, sünnetli bölge şişmeden turnakla dönen deri çekilir ve bir insizyon yapılır. Eğer deri kıvrımını turnakla tutamıyorsanız, bir kanca ile tutup insizyon yapılır. Eğer üç gün sonra hâlâ glansta şişlik ve ödem varsa effüzyon gerçekleşinceye kadar bekleyin. Sonra ihtimamla deri kıvrımını kesin.

Glansa dikkat edin. Ucundan dikkat edin. Ucundan biraz kesilmesi ona zarar vermez. Bu durumda yaraya pudralarla ilgili çalışmada tarif ettiklerimiz içinden birini tatbik edin.

Gereğinden fazla derinin kesilmesi veya derinin büzüşmesi de zararlı olmaz. İyileşinceye kadar bahsettiğimiz tedaviler uygulanır²⁰.

Tamamını verdiğimiz metinden de anlaşılacağı gibi Zahravî kendi devrinde yapılagelen sünnet çeşitlerini incelemiş ve kendi deneyleri sonucu en ideal ameliyat şeklini ortaya koymuştur. Bunun yanında çocuğu ürkütmemenin yollarını, sünnet pozisyonunu, kullanılan makasın şeklini bize detaylarıyla anlatmıştır.

Sünnet hakkında görüş ve teklifler ileri süren ikinci kaynağımız Endülüslü İbn Meymun (1135-1204) dur. İslâm tıbbı içinde yetişmiş Yahudî hekim ve ilâhiyatçısı olduğundan sünnetle ilgilenmiş ve operasyon metodlarında kendine göre değişiklikler yapmıştır²¹. Sünnet ile ilgili görüşlerini özet olarak şöyle sıralayabiliriz:

1 — Sünnet küçükken yapılmayıp, ileri yaşlara bırakıldığı takdirde yapılması güçleşir.

²⁰ Martin Spinx and G.L.Lewis, *Albucasis on Surgery and Instruments a Definitive Edition of with English Translation and Commentary*, The Wellcom Institute of the History, London, 1973, pp.396-400.

²¹ G.Sarton: *İntroduction to the History of Science*, Vol.I, 1962, p.371.

2— Ağrı hissini çok az olması sebebiyle küçük yaşta yapılan sünnetin acısını çocuk hissetmez. Ameliyat büyüklerde ağırlı olur.

3— Çocuğa karşı sevgi büyüdükçe, artacağından, sünneti geciktirmek onun terkine sebep olabilir. Bu bakımdan doğumun sekizinci günü yapılmalıdır²².

İslâm tıbbında, Cerrahî alanında, Zahravî'den sonra önemli bir hekim de İbn Quff'tur²³. Başlıca eserleri arasında yer alan Kitab al-Umda fi Sinâ'at al-Cirâha'sının (cerrahinin prensipleri) XIX. Bölümünün 21. Bâbı sünnet ve kastrasyonu ele alır. İbn Quff'a göre sünnet çeşitli metodlarla yapılabilir (Bunların çoğu Zahravî'de vardır). Bunlar arasında:

1— Prepusyum glansı arkada bırakacak şekilde pens ile fikse edilir. Daha sonra, prepusyum pensin önünden keskin bir ustura ile kesilir. Böylece glansın kesilmesi önlenmiş olur.

2— Prepusyum çapına bir halka (falka) prepusyuma geçilir. Glans geriye itilmiş olur. Prepusyumun ucundan kuvvetle çekilerek halkanın önünden kesilir.

3— Glansın önünden prepusyum bağlanır. Prepusyumun ucundan çekererek ligatürün önünden kesilir.

4— Prepusyum içine glansı geriye itecek bir mil sokulur. Bu esnada prepusyumun ucu sıkıca tutulur. Milin dayandığı prepusyum kısmı pens ile fikse edilir. Pens ile milin ucu arası usturasıyla kesilir.

Daha sonra sütüre edilmemiş herhangi bir yaranın tedavi kuralları ve hemostaz uygulanır²³.

İslâm tıbbında cerrahî alanında çalışacaklara da hekimlere olduğu gibi icâzetnâme verilmekteydi. Bu diplomalarda kişinin yapabileceği operasyonlar arasında sünnet de vardı. Sgrid Hunke eserinde bu icâzetnâmelere bir örnek vermiştir:

²² Şaban Kuzgun: İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik, Ank., 1985, s.80

²³ Tam künyesi Abu'l-Farac Yakûb ibn İshak İbn al-Quff al-Mesihî al-Karakî, Amin al-Devle'dir. 1233-1286 yılları arasında Suriye'de yaşamış, İbn Nefis ile İbn Ebu Useybiya'nın öğrencisi Hıristiyan bir hekimdir. Başlıca eserleri Kitâb Câmî al-Gharad fi Hıfz al-Sihha Wadaf al-Maraz (Sağlığı koruma ve hastalığa karşı bilinmesi gerekenlere icmâl) ve cerrahî üzerine yazdığı yukarıda zikrettiğimiz Sina'at al-Cirâha(Cerrahinin Prensipleri) dir. Bu eser al-Omda fi'l-Cirâha adı ile 1937 de Haydarâbât'ta basılmıştır. İbn Quff'un ayrıca, Hipokrat'ın Aforizmaları ile İbn Sinâ'nın Kânûn'una History of science, Vol.I, 1962, p. 1098; J.Bitschai-L.Brodny A History of Urology in Egypt, 1956, p.108.)

²³ J. Bitschai and L. Brodny, A History of Urology in Egypt, 1956, pp. 108-109.

“Allah’ın izniyle biz onu, cerrahî sanatında bildiklerini icraya kendi işinde başarılı ve hayırlı olmaya mezun kılmak istiyoruz. Böylece o, yara tedavi edebilir, kan alabilir, hemorroid kesebilir, diş çekebilir, sünnet yapabilir..²⁴.”

OSMANLI CERRAHİSİNDE SÜNNET

İslâm medeniyeti tıbbının bir devamı olan Osmanlı Devri Türk Cerrahisinde sünnet, Zahravî ile İbn al-Quff’un eserlerinde ortaya koydukları metodlara göre yapılagelmiştir. Meselâ, Zahravî’nin at-Tasrif’inin büyük ölçüde tercümesi olan Sabuncuoğlu Şerefeddin’in (1386-1465 ten sonra) Cerrahiyetü’l-Haniye’sinde sünnet bahsi, at-Tasrif’de olduğu gibi 57.Fasıldır ve XV. yüzyılın açık, sade ve kolay anlaşılır Türkçesiyle tam bir çevirisinden ibârettir. Tek fark sünnet operasyonunu gösteren bir minyatürün mevcudiyetidir. At-Tasrif ile aynıyetini göstermek amacıyla Sabuncuoğlu’nun metnini de vermeyi uygun bulduk.

“Elli Yedinci Fasil İkinci Bâbın:

Oğlancıkları sünnet itmeği ve anda vâki olan hataları bildürür.

Bilgil ey tâlib kim bu sünnet etmek teferruku’l-ittisal gibi değüldür ve kalan cîrahatler gibi değüldür. Ehl-i İslâmdan öndin gelen milletün kitâbinda mezkûr değüldür. Şol sebebden kim şeri’atlerinde yohdur. Bu sünnet dediğümüz amel ehl-i İslâm fiilüdüdür. Pes bize vacibdüdür kim bu amelde bir tarik vaz idevüz kim eshel ve eyser ola ve âhiri selâmet ola. Biz bu amelde niceleri gördük kim sünneti usturayla iderler ve mikas ile dahi iderler ya feleke ile iderler, ya iplikle bağlayub keserler, ya dırnakla keserler. Bedürüsti biz tecrübe itdük. Bu zikir olan amellerin iplikle bağlayub mikasla kesmekden ef-dali ve eyseri yokdur. Zira kim usturayla kesicek olur kim, gulfe iki tabaka olur. Üst tabakası kesilür, alt tabakası kalur. Bir kerre dahi kesmeğe muhtâc olur ve zahmet iki kerre hâsil olur. Felekeyle dahi kesicek ihtiyatdan hâli değüldür kim, zeker ucı feleke delüğünden taşra çıksa, kesdüğün vakit zekerün ucı bile kesile. Dırnakla kesmek de dahi hata vardur. Zira kim, kalıb demüri bir yana dönecek olursa, amel bâtul olur. Yahûd, oğlanın gulfesi kısacık olur. Biz çok oğlancıklar gördük kim, anasından şöyle togar kim sünnet itmeğe muhtaç olmaz. Amma sünnet kim mikasla iderler, tecrübe itmişüz, faziletini görmüşüz. Ammâ ol mikas kim bu amelde işlenür, gerekdür kim kesmeğe münasib ola ve mikasun mihundan ucına değin ne mikdarsa, mihandan gerüsi dahi ol mikdar ola ve mikasun uçları eğri dek ola, kesdüğün vakit

²⁴ Sgrid Hunke, Avrupa’nın üzerine Doğan İslâm Güneşi, İst., 1975, s.159.

mikasin agzının iki tarafı birbirine rast gele, bir darb ile kesile. Amma bağladugun deri her taraftan hevar idüb bağlayasın. Tâ kim amelün saib gele, hata düşmeye. Elbette evvelâ sünnet itmekde vech-i amel oldur kim, oğlanı korkutmayasın. Bir söz söyleyesin kim, anı sevindüresin ve sındını yenin içinde, yâhud ayagun altında saklayasın. Tâ kim oğlancık anı görüb korkmaya. Andan sonra oğlancığı ayağı üzerine turgurasun. Andan sonra, ihlilin elüne alasın, ucundan üfüresin ve derisin yukaru urasın. Ta kim ihlilün başı taşra gele. Gulfesi altında cem olan çirki eridesin. Deriyi yine aşğa çekesin. Ol keseceğüm yeri ki nişân itmişsin ebrişüm ile bağlayasın ve bir ebrişüm dahi anun altında bağlayasın. Andan sonra iki barmagunla berk tutasın, aşğa çekesin. Bağladugun iki ebrişümün aralığından kesesin. Tizcek derisin yukaru urasın. İhlilün başını taşra çıkarasın. Andan sonra koyasın biraz kan aka. Tâ kim halalanmaya, artuk şişmeye. Andan sonra üzerine kuru kabak külün ekessin. Biz sinamuşuz, bundan yeğrek yohdur. Yâhud degirmen tozun ekessin. Ol dahieyüdü. Zerür üzerine gül suyunda bişmiş ve gül yağıyla sahk olmuş yumurta sarusu urasun. Erteye değın tura. Sonra kalan muacelelerle ilâc idesin, tâ kim onula. Mikasun sureti budur kim görürsün fe anhüm. (makas şekli) Şimdi geldik ol söze kim sünnetün hatasın bildürür. Eger keserken zekerün iç sarınnun bazısı ya dükelisi aletün altından kacsa, yerinde kalsa, tizcek anı dırnakla ya bir sınıre ile şişmeden kesesin. Yâhud dırnakla bir nice yerden yırtasın, yukaru süresin. Eger ol (vakitde kesilmese, bâki kalsa, koyasın tâ kim şişi gide. Andan sonra anı arkunluğıla soyasın ne resmle kesebilirsen kesesin. İhlilün başını sakınasın. Eger kesilecek olursa dahi ziyan yohdur. Muacele idesin et bitürücü darurlarla kim bu kitabun ahirinde faslında gelmişdür. Ve eger zekerün derisinden miktardan artuk kesicek olursa kim deri yukaru çermense, anun dahi ziyânı yohdur. İlâc idesin tâ kim onıla inşallah²⁵.

XV. yy. Osmanlı cerrahî eserlerinden olan İbrahim b. Abdullah'ın Alâ'im-i Cerrâhî'inde²⁶ ve yazarı bilinmeyen Cerrâhnâme'de²⁷ tıbbî bir operasyon olarak sünnet ele alınmamıştır. Buna mukabil XVI. yy. hekimlerin-

²⁵ Sabuncuoğlu Şerefettin, Cerrahiyetü'l-Haniye, Otograf nüshası, Paris, Bibliotheque National, Supplément Turcs, No.693, pp.194-197. Dikey çizgiler (|) satır başlarını göstermektedir.

²⁶ Nuran Yıldırım: Alâ'im-i Cerrâhîn Üzerine Bazı Yeni Bilgiler, I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İst. 1981, Bildiriler, C.II, s.169-181; Alâ'im-i Cerrâhî'nin Bilinmeyen bir Özeti: Fi Nebzetir Min el-Cerrâhîn, Tıp Tarihi Araştırmaları I, İst. 1986, s. 100-104.

²⁷ Nuran Yıldırım: XV. Yüzyıla ait Türkçe bir Cerrâhnâme (Doktora tezi Özeti), İst. 1981, s.233-245.

den Nidaî'nin Menafiu'n-Nas adlı eserinin. 25. bâbı sünnete tahsis edilmiştir. Aşağıda metnini vereceğimiz bu bâbdan anlaşılacağı gibi Nidaî de sünneti Klâsik İslâm tıp kaynaklarından almıştır.

Yirmi beşinci bâb:

Bu bâbda sıbyanı sünnet eylemenin san'atın beyân edelim.

Bunda zikri lâzımdır nesne vardır. Belluti örtülse mil sokulur. İç derisi bile tuta ve illâ perdelu olursa, ol deriyi keseler. Dönmeşe, tırnak ile yırtı ya ig sokub ol deri ol ig üzerinde keseler, çıka. Ve eğer sünnetlu doğdu ise, derisin çekmeyüb üzerinde biraz keseler. Ve eğer çok kesilüb kan dinmezse, incir yaprağın külün uralar veya hasır eskisin yakub külün uralar. Amma bâde üç günden sonra hammame koyub yıkayub merhem uralar. Amma sünnet iden âdem, üstaddan görmek gerektir ve bu kârdan-ı râsih gerektir, ve hem tizkâr gerektir. Sünnet bilâ dahî lâzım bir manadır. Bahusus eli göt ohşamağâ mutad olan üstaddan ihtiraz cümleden elzemdir²⁸.

Bundan başka Dr. Rıza Nur'un Fenn-i Hitân'da metnini verdiği, Fatih Kütüphanesi yazmaları arasında olduğunu söylediği Hülâsatü'l-Tıbb'ta da verilen bilgiler hemen hemen menafiu'n-Nas'taki gibidir.

"Sünnet kılıcı yiğit gerek ve kalanında çok tecrübe kılımış koca gerek. Sünnet itmekde de göreler, eger zeker derisi belluti örtüb ise, mil sokalar ve iç derisine bile tutalar ve çekeler. Tâ ki bellut içeri gide. Kat ideler. Çevreler kül ile dutalar. Yahud sabtiyan kazıntısı ile dutalar. Eger perdelu olursa ol deriyi keseler. Eger dönmezse tırnakla tamam temiz edeler. Eger sünnetlu doğdu ise derisin bile çekemeyenler. Biraz üzerinden keseler. Eger çok kesilib kan durmazsa zekerin kaşıkdan berk bağlayalar ve ıssı kül ile, tuz ile dutalar. Ve eger durmazsa incir yaprakının külün vereler, duta²⁹.

Evlıya Çelebi, yalnız İstanbul'da sünnetçi esnafı olarak 300 dükkanda 400 kişinin çalıştığını seyahatnâmesinde kaydeder³⁰.

Yukarıda bir kısmını ana kaynaklarından aktardığımız metinlerle, Türk-İslâm cerrahisinde yapılan sünnet operasyonunun özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

²⁸ Şahsî kütüphanemizdeki yazma.

²⁹ Rıza Nur: Fenn-i Hitân, İst., 1322, s.72.

³⁰ Evlıya Çelebi: Seyahatnâme (Z. Danışman neşri), İst., C.II, s.289.

1—Türk-İslâm cerrahisinde, sünnet metodları müşterek olup, hemen hepsi Zahravî'den alınmıştır.

2—Sünnette ip, mil, halka, pens, tırnak, ustura ve makas gibi alet ve malzeme kullanılmıştır. Zahravî kendi tecrübelerine dayanarak ameliyatta makasın usturaya tercih edilmesi gerektiğini savunur. Ayrıca bu amaçla kullanılacak makasın trafını yapar ve şeklini de çizer.

3—Ameliyattan sonra kanamayı durdurmak ve kesilen yerlerin tamaratı için kurutulmuş su kabağı, incir yaprağı, yakılmış hasır külleri ile un, sahtıyan kazıntısı, tuz, bal ve sıcak kül kullanılır.

Yara pansumanları, genellikle, gül suyunda pişirilmiş yumurta sarısına batırılmış bezlerle yapılır.

4—Ameliyatta ortaya çıkabilecek muhtemel komplikasyonlar karşısında takip edilecek yollar tarif edilmiştir.

5—Son yıllarda ortaya atılan, sünnet esnasında, çocuğun hayatının ileriki dönemlerinde ortaya çıkabilecek psişik travmayı, kastrasyon endişesini önlemek amacıyla tavsiye edilen, sünnet öncesi, çocuğu eğlendirmek, oyalamak, hediyeler vermek, yapılacak şeyin kesmenin dışında bir kurdele bağlamaktan ibaret olduğuna çocuğu inandırmak sünnet sırasında cerrahî aletleri göstermemek gibi tatbikat Türk-İslam hekimlerinin tavsiyeleri arasındadır.

6—İbn Meymun'un sünneti (biraz da Yahudî inancının etkisiyle) çocuğun ağrı duymaması için, doğumun ilk günlerinde yapılmasını tavsiye etmesi, günümüz tıb bilgileriyle uyuşmaktadır. Çünkü yeni yeni doğmuş çocukta iki hafta kadar ağrı hissi yoktur, penis damarları çok küçük olduğundan hemostaz, damarlar bağlanmadan gerçekleşir. Ayrıca kişiliği de teessüs etmediğinden psişik travmalara da maruz kalmaz³¹.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, bin yıldan bu yana Türk-İslâm hekimlerince ortaya çıkabilecek psişik etkilerini önleme yollarına günümüz tekniğinin getirdiği bazı küçük değişiklikler dışında ilâve edilecek, ilâve edilebilecek bir şey yoktur.

³¹ İhsan Numanoğlu: Sünnet (Circumcision), E.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası, C. V, 1966, s.548.